

Wolski Józef, *Rola Tracji w okresie Wczesnego Cesarstwa*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 1984, t. 1, s. 103–108.

<https://doi.org/10.14746/bp.1984.1.9>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/55686>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIWERSYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

ROLA TRACJI W OKRESIE WCZESNEGO CESARSTWA

JÓZEF WOLSKI

W roku 46 n.e.¹, według H. Bengtsona w roku 44 n.e.² cesarz Klaudiusz zlikwidował zależne od Rzymu państwo Odrysów tworząc cesarską prowincję Trację pod zarządem prokuratorów. Można tu dodać, że w podobny sposób potraktował Klaudiusz państwo Norików zamienione również na prowincję prokuratorowską³. Te zarządzenia Klaudiusza zamknęły proces włączania do Cesarstwa Rzymskiego nie tylko Bałkanów, ale w ogóle obszarów położonych na południe od Dunaju, który na kilkadziesiąt lat, aż do podboju Dacji przez Trajana, miał być północną granicą Imperium. Dla scharakteryzowania dróg rzymskiej polityki ekspansji jest rzeczą znamioną, że Rzym początkowo podbił na Bałkanach tylko ich południową część, Macedonię z Epirem i Grecją. Główną natomiast uwagę zwrócił na Bliski Wschód, podbijając i włączając w obręb państwa rzymskiego od końca II w. p.n.e. najpierw Pergamon, potem część Cylicji, dzięki działalności Pompejusza Bitynię-Pont, Syrię z resztą Cylicji, a zamknięciem tego procesu była likwidacja państwa egipskiego Lagidów w roku 30 p.n.e., pomijając wcześniejsze nabytki, jak Cypr. Poza bezpośrednim władaniem Rzymu we wschodniej części państwa pozostały liczne państwa zależne, jak Galacja, Kapadocja, Judea, państwo Norików i wreszcie Odrysów. Ta dwoistość polityki rzymskiej, pozostawienie poważnych enklaw w obrębie organizmu państwowego wiązały się z jednej strony z niedoskonałością systemu zarządzania pozaitalskich terytoriów, z drugiej z brakiem jasno wytyczonej polityki zagranicznej senatu⁴. Proces ten był więc złożony, ale za rządów Augusta zgodnie z głoszoną przez niego zasadą *coërcendi intra terminos imperii*⁵ nastąpiła tu zasadnicza zmiana. Ze szczególną ostrością ujawniła się ona na Bałkanach, gdzie rozległe terytoria plemion położone na północ od Macedonii

¹ Por. J. Wolski, *Starożytność*, 3. wyd., Warszawa 1979, ss. 494.

² *Grundriß der römischen Geschichte mit Quellenkunde*, I. München 1967, ss. 285. Data Bengtsona odnosi się prawdopodobnie do likwidacji państwa Odrysów, natomiast rok 46 do wprowadzenia organizacji prowincjonalnej w Tracji.

³ Bengtson. I. c.

⁴ Por. Wolski, o.c., s. 367, 408, 447 n.

⁵ Tacyt, *Ann.* I 11.

i Epiru w toku krwawych wojen, zresztą ponawianych, zamienione zostały na prowincje⁶.

Z kolei cesarstwo przystąpiło do likwidacji państw zależnych, a tendencja ta zapoczątkowana przez Augusta kontynuowana była przez jego następców w I w. n.e., by zakończyć się za panowania Flawiuszów, głównie Wespazjana. Zamiana więc królestwa Odrysów na prowincję była konsekwencją nowych wytycznych polityki Rzymu, jasnego planu unifikacji politycznej *Orbis Romanus*. Oczywiście jest rzeczą, że proces ten rozkładający się prawie na wiek, od roku 19 p.n.e., likwidacji królestwa Galatów, aż do czasów Wespazjana, 69 - 79 n.e., uzależniony był od różnych czynników, w których na pewno względy militarne, ale również gospodarcze, zresztą oba te czynniki równocześnie, mogły w wielu wypadkach odgrywać decydującą rolę. Źródła rzymskie, o specyficznym nastawieniu na osobę panującego, na wydarzenia rozgrywające się w Rzymie, nie zawsze w sposób jednoznaczny i bezpośredni tłumaczą takie czy inne posunięcie Rzymu na interesującym nas odcinku, które bylibyśmy skłonni tłumaczyć jako przejaw odgórnjej, zaplanowanej od lat polityki. W wypadku Tracji, jak się zdaje, względy militarne nie odgrywały decydującej roli, na ogół państwa zależne nie przejawiały, w przeciwieństwie do plemion jak Ilirowie, Germanowie czy Brytanowie, gwałtowniejszego oporu wobec rzymskiej penetracji, ich też przejście od statusu zależnego państwa do pełnej zależności dokonywało się bez poważniejszego oporu. Również gospodarczo kraj ten, poza silną bazą rolniczą, nie odgrywał poważniejszej roli, jedynie liczne kolonie greckie leżące na wybrzeżu, centrum bowiem kraju było ich prawie, jak w ogóle zresztą miast, pozbawione, mogły się liczyć w bilansie gospodarczym Rzymu. Ale dla produktów rolnych Tracji nie było wtedy poważniejszego rynku zbytu.

Skoro zaś te względy nie mogły decydować o likwidacji królestwa Odrysów, które zresztą było widownią powtarzających się morderstw w rodzinie królewskiej, to złożyć je trzeba na karb ogólnej polityki Rzymu, dążącego do unifikacji Imperium. Jeśli tak wyglądała sytuacja w latach pięćdziesiątych I w. n.e., to mamy podstawę przypuszczać, że uległa ona zmianie w następnych latach, że Tracja, w ogóle wschodnia część Półwyspu Bałkańskiego, jak również Krym, tzn. Królestwo Bosporańskie, również w tym czasie zlikwidowane⁷, stała się ważnym ogniwem w organizmie gospodarczym cesarstwa w jego nowych koncepcjach militarnych. Wypada się tutaj cofnąć do po-

⁶ Por. Wolski, o.c., s. 453; W. Pająkowski, *Ilirowie*, Poznań 1981.

⁷ Dawniejsza data uzależnienia państwa bosporańskiego od Rzymu, przypadająca na rządy cesarza Klaudiusza, 41 - 54 n.e. została podważona przez T. Zawadzkiego, *La légation de Ti. Plautius Silvanus Aelianus en Mésie et la politique frumentaire de Néron*, *La Parola del Passato*, 30, 1975, s. 59 - 78, który przeszuwa jego podbój przez Rzym na rządy Wespazjana jako przejaw tej samej polityki dążącej do likwidacji samodzielności państw zależnych.

czątku I w. p.n.e., kiedy działający na Wschodzie L. Korneliusz Sulla spotkał się nad Eufratem z wysłannikiem króla Partów Mitrydatesa II, noszącego tytuł króla królów, czym nawiązywał do wielkoperskiej tradycji Achemenidów⁸. Od tego momentu pojawiła się na Wschodzie groźba konfliktu dwóch potęg, Rzymu, który według opinii współczesnych badaczy z chwilą opanowania królestwa Pergamonu w 129 r. p.n.e., musiał dążyć do oparcia się o Eufrat, i państwa Partów⁹. To ostatnie nie było docenione już w źródłach starożytnych¹⁰, a i dzisiaj dopiero zaczyna się je doceniać zgodnie z pozycją, jaką reprezentowało w starożytności¹¹. Była to jedyna organizacja polityczna o rozwiniętej na modłę orientalną strukturze społeczno-gospodarczej, o silnej absolutnej władzy monarszej¹², zdolnej przeciwstawić się militarnie Rzymowi. Etapy tej konfrontacji trwającej aż do upadku państwa Partów w 226 r. n.e., przejętej przez ich następców Sasanidów, wyznaczają klęski Rzymian pod Carrhae, 53 p.n.e., katastrofa armii triumwira M. Antoniusza w 36 r. p.n.e., wreszcie upokarzająca dla Rzymian klęska pod Randeją w 61 r. n.e. Przebieg tych walk przyniósł Rzymowi nie tylko ciężkie straty, jakich od wojen punickich nie poniósł, był też dotkliwym ciosem dla dumy rzymskiej. znaki bowiem legionowe wpadły w ręce Partów, a jeńcy przeniesieni do Iranu musieli pracować dla króla królów¹³.

Zdaje się, że klęska rzymskich wojsk pod Randeją była momentem przełomowym w stosunkach rzymsko-partyjskich. Podjęta jednak ze strony Rzymu akcja dała połowiczny rezultat, Rzym bowiem musiał wyrazić zgodę na przejęcie przez Arsakidów partyjskich Armenii jako ich sekondogenitury, uzależniając jego wybór od placet cesarza. Wybuch powstania w Judei w roku 66 n.e., jak również powikłania w Rzymie, tzw. rok czterech cesarzy, 68/69 n.e., odsunęły załatwienie problemu partyjskiego, tak że dopiero Wespazjan mógł przystąpić do jego rozwiązania. I tu nie tyle wyraźne świadectwa źródeł literackich, do tego problemu fragmentaryczne i nie dające kompleksowego ujęcia, co skomasowane w jedną logiczną całość dane, głównie archeologiczne i epigraficzne, dają możliwość zrekonstruowania zamysłów Wespazjana, jak

⁸ Por. J. Wolski, *Les Achéménides et les Arsacides*, Syria, 43, 1966, s. 63 - 89; *Iran und Rom*, ANRW, II 9, 1, s. 195 - 214, który zwrócił uwagę na znaczenie tego zagadnienia dla oceny pozycji państwa Partów w starożytności.

⁹ Taka jest opinia C. G. Andersona, (w:) *The Cambridge Ancient History* X, 1934, s. 274.

¹⁰ Por. do tej kwestii uwagi J. Wolskiego, *Arsakiden und Sasaniden*, (w:) Beiträge zur Alten Geschichte und deren Nachleben. Festschrift Fr. Altheim, I, Berlin 1969, s. 315 - 322.

¹¹ Por. do tej kwestii nowszą literaturę cytowaną przez Wolskiego *Iran und Rom*.

¹² Por. J. Wolski, *Rémarques critiques sur les institutions des Arsacides*, Eos, 46, 1954/56, s. 59 - 82.

¹³ Por. N. C. Debevoise, *A Political History of Parthia*, 2. wyd., Chicago 1968. passim.

również pozwalają znaleźć miejsce Tracji w dalekosiężnym jego planowaniu. Wespazjan, *empereur de bon sens*, w słusznej ocenie możliwości Imperium jako naczelny postulat wysunął zasadę obronności państwa zwłaszcza na Wschodzie. I to właśnie w stosunku do państwa Partów, które, co godzi się podkreślić, i obszarem i liczbą ludności, co najważniejsze, liczebnością wojsk, nie mogło się równać z potęgą Rzymu¹⁴. Ale była to polityka realnie kalkulująca zyski polityki obronnej i straty wynikające z dalszej ekspansji. By tę politykę urzeczywistnić, Wespazjan przystąpił do nowego ułożenia stosunków na Wschodzie podporządkowując je jednemu celowi — umocnieniu granicy wschodniej. Służyła mu likwidacja państw zależnych w Azji Mniejszej, umocnienie granicy Kapadocji przez osadzenie tam trzech legionów¹⁵. Rozbudowa obozów i urządzeń z nimi związanych potwierdzona wynikami badań archeologicznych świadczy o rozmachu, z jakim Flawiusze realizowali program obrony na Wschodzie. Zachowane napisy z terenu Kaukazu dowodzą o zaplanowanej po raz pierwszy w dziejach Rzymu akcji obronnej na Wschodzie¹⁶.

Ten znakomicie rozbudowany system, znany dzisiaj prawie wyłącznie z wyników badań wykopaliskowych, np. zbiorniki wodne dla potrzeb wojska, zawisłby w powietrzu, gdyby z zarządzeniami na linii granicznej nie podjęto równoległe akcji na zapleczu. I tu dochodzimy do istoty zagadnienia, którego sednem jest Tracja, a raczej zboże trackie. Nie można było przecież zaplanować skutecznej obrony granicy wschodniej bez zabezpieczenia dostaw zboża, w ogóle żywności dla stacjonujących w trzech obozach legionów. Rzym w dobie cesarstwa na tym polu osiągnął znakomite wyniki tworząc szeroko rozbudowany aparat administracyjny dla dostaw zboża dla Rzymu, głównie z Egiptu, później również z Afryki. Dla trzeźwo myślącego Wespazjana i jego synów, kontynuatorów dzieła ojca, było jasną rzeczą, że jedynie spełnienie tego warunku zapewniłoby skuteczność obrony, czy jak się miało później za Trajana okazać, akcji ofensywnych podjętych przeciw Partom. A Azja Mniejsza była w tym wypadku mało przydatna, większość jej obszaru, stepowa, pustynna i górzysta, nie rokowała pomyślniejszych perspektyw. I dlatego Wespazjan zwrócił uwagę na zbożodajne, najdogodniej położone tereny wschodniej części Półwyspu Bałkańskiego, w tym, oczywiście, również Trację. Wiadomo przecież było, że od wielu wieków Tracja, dzięki korzystnym warunkom dla uprawy roli, była producentem zboża, które eksportowała dla wielu krain antycz-

¹⁴ Por. do tej kwestii analizę stosunków wewnątrzpartyjskich w pracy G. Widengrena, *Über einige Probleme in der altpersischen Geschichte*, Festschrift für Leo Brandt, Köln und Opladen 1969, s. 523 nn.

¹⁵ Zagadnieniu temu poświęcił w Polsce kilka prac Edward Dąbrowa, zwłaszcza w rozprawie *L'Asie Mineure sous les Flaviens, Recherches sur la politique provinciale*, Prace Komisji Filologii Klasycznej 18, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1980.

¹⁶ Por. do tej kwestii ostatnie omówienie problemu u E. Dąbrowy, *Le limes anatolien et la frontière caucasienne au temps des Flaviens*, Klio, 62, 1980, s. 379 - 388.

nych¹⁷. W referacie wygłoszonym na XVI Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych w Bukareszcie w roku 1980 pt. *Caucase et Mer Noire entre Rome et les Parthes*¹⁸, starałem się podkreślić zainteresowanie obu stron kwestią Kaukazu, natomiast jedynie tylko Rzymu basenem czarnomorskim. Oczywiście sprawa tu poruszona nie była pierwszoplanową we wspomnianym referacie. Ale chciałbym podkreślić, że chociaż postawiony tu problem opiera się na wnioskowaniu, na hipotetycznej rekonstrukcji, a elementy na nią się składające są różnego charakteru, to na jej korzyść przemawia rozumowanie, które prowadzi do zaznaczonego powyżej celu.

Zachowały się mianowicie z okresu Flawiuszów na terenie Azji Mniejszej napisy, w tym kamienie milowe, pozwalające stwierdzić, że Flawiusze rozbudowali system dróg prowadzących z portów czarnomorskich, Synope, Trapezunt, jak również z portów Propontydy, do wschodniej granicy Kapadocji, miejsca stacjonowania legionów²⁰. By wspomniane porty mogły podolać wzmożonemu transportowi zboża, rozbudował Rzym urządzenia przeładunkowe, jak to wynika z badań archeologicznych, częściowo podmorskich²¹. Dla ochrony transportów zboża przed piratami, ich regularnemu dowozowi z Tracji, Mezji oraz Krymu zorganizowano specjalną flotę czarnomorską, *classis pontica*, której istnienie poświadczone jest do III w. n.e.²² Nie posiadamy bezpośrednich danych ilustrujących udział Tracji w planach zabezpieczenia dostaw zboża dla wojsk rzymskich stacjonujących w Kapadocji²³. Naszkicowaną tu rekonstrukcję roli gospodarczej Tracji w dobie Wczesnego Cesarstwa można poprzeć pewnymi dowodami pośrednimi świadczącymi o trosce, jaką okazywali jej cesarze II w. n.e., niewątpliwie celem zapewnienia tej prowincji rozwoju, potrzebnego dla wypełnienia zadań na nią nałożonych. Na plan pierwszy wysuwa się działalność urbanizacyjna, zwłaszcza Trajana i Hadriana, którzy w wielu nowo założonych miastach otaczani byli czcياً jako założy-

¹⁷ Por. M. Rostovtzeff, *Social and Economic History of the Hellenistic World*, I - III, Oxford 1941, s. 98, 359, 360, 366, 1249, 1462.

¹⁸ *Rapports II Chronologie*, Bucarest 1980, s. 27 - 36.

¹⁹ Por. T. B. Mitford, *Some inscriptions from the Cappadocian Limes*, JRS, 64, 1974, s. 160 nn.

²⁰ Por. E. Dąbrowa, *Les voies romaines d'Asie Mineure depuis Manius Aquilius jusqu'à Marc Aurèle*, Etudes et Travaux (Varsovie), 9, 1976, s. 130 nn., który streszcza wyniki ostatnich badań w tej sprawie.

²¹ Por. K. Lehmann-Hartleben, *Die antiken Hafenanlagen des Mittelmeeres. Beiträge zur Geschichte des Städtebaues in Altertum*, Klio, 14, 1923, s. 199; M. I. Maksimova, *Antičnyje goroda jugo-vostocznego Pričernomorja*, Moskwa 1956, s. 317 nn.

²² Por. J. Flaw., *B. J.* II 16, 4, § 366; Tac. *Hist.* III 47,3; Dąbrowa, Klio 62, 1980, s. 384, przyp. 43.

²³ U Tacyta, *Ann.* XIII 39,1 zachowała się informacja dotycząca importu zboża do Azji Mniejszej z Krymu. Por. V. E. Gajdukievič, *Das Bosporanische Reich*, Berlin 1971, s. 392 nn.

ciele²⁴. O niezmienniej ważności Tracji za czasów Antonina Piusa świadczy budowa linii obronnej *ad tutelam provinciae Thraciae*, o czym mówi nowo odkryty napis²⁵. Jednakże chyba najdobitniej o jej roli producenta zboża dla potrzeb armii rzymskiej świadczy jej znana rola krainy zbożodajnej, poświadczona w źródłach dla okresu wcześniejszego. Miała więc Tracja odgrywać poważną rolę w systemie gospodarczym cesarstwa, a fakt ten wskazuje na mało dotąd jeszcze poznane formy planowania Rzymu, a to zespolenia czynników militarnych i gospodarczych w jedną harmonijną całość.

Uniwersytet Jagielloński (Kraków)

LA THRACE A L'ÉPOQUE DU HAUT-EMPIRE

Résumé

L'incorporation du royaume des Odryses à l'Empire romain sous la forme de province procuratorienne, en 46 de n.e., servait la nouvelle politique inaugurée par Auguste. Elle se réduisait, grosso modo, à la liquidation des enclaves, des royaumes dépendants, dans le but de créer un organisme politique unifié. Dans ce processus dont la réalisation se répartissait sur le premier siècle de n.e. tenaient une place importante aussi les facteurs militaires qu'économiques. Il est assez peu probable que les premiers aient joué un rôle de premier rang, il faut plutôt envisager le rôle économique de la Thrace. Bien que nous ne disposions pas de sources relatives à l'époque romaine, il est à remarquer de voir la Thrace comme un grenier dont le blé alimentait les marchés de la Grèce classique et des pays hellénistiques. L'analyse très documentée de la politique romaine sous les Flaviens dont le soin principal consistait à développer le système défensif en Asie Mineure, pour la mettre en état de défense contre l'empire des Parthes Arsacides, nous donne la clef pour mettre au clair le rôle économique de la Thrace, fournisseuse de blé dans le bassin de la Mer Noire. L'armée romaine de trois légions campées dans la partie orientale de l'Asie Mineure exigeait la fourniture des vivres qui manquaient dans cette partie de l'Empire. Pour en assurer la réalisation les Flaviens ont mis en exécution un vaste plan — voies, ports, navires — pour pourvoir à la subsistance des troupes. Dans ce programme la Thrace tenait une position d'importance, son blé transporté par la Mer Noire aux ports de l'Asie Mineure.

²⁴ Por. do tej kwestii B. D'Orgeval, *L'empereur Hadrien, Oeuvre législative et administrative*, Paris 1950.

²⁵ V. B. Beševliev, *Epigrafski prinosi*, Sofija 1952, s. 33, nr 55.